

שמות כ יתרו

העמק דבר

מעתה היתה הדעת נותנת שזה הכלל אינו אלא במצוות שבין אדם לשמים ואין הדעת אנושי נותן עליה⁹¹, הוא שהסברא נותנת שעיקר שכרה מיוחד בא"י, משא"כ כיבוד אב ואם שהוא דעת אנושי בזה אין סברא לחלק בין א"י לחו"ל. משום הכי כתיב במצוה זו של כיבוד אב ואם גם כן "על האדמה" ללמדנו דאחר שהיא מצות עשה הכתובה בתורה הרי היא ככל חוקי התורה שאין בהם טעם ושכל אנושי⁹².

(הרחב דבר: ונ"מ לדינא לענין כבוד אב בבן גר ואמו ישראלית, עיין היטב⁹³. ומכאן מבואר שכל מה שלמדים ענייני מוסרים והנהגות מגופי מצוות התורה על פי טעמי המצוות שהוציאו רבותינו ז"ל, אינו אלא כענין דכתיב "מלפנו מבהמות הארץ" (איוב לה,יא), ואמרו חז"ל (עירובין קב,ב) דיש ללמוד צניעות מחתול, וכן הרבה⁹⁴, והרי הדבר ברור שאין החתול משתבח בצניעותו יותר מתרנגול הפרוץ, באשר שגם שניהם המשונים בטבעם אינו מצד שינוי דעתם⁹⁵, אלא חוקי טבע בריאתם מיוצר הטבע יתברך, ומ"מ אנו למדים יותר צניעות מחתול ולא פריצות מתרנגול, באשר אנחנו מבינים מדעת

יוחנן איכא סבי בבבל, תמה ואמר "למען ירבו ימיכם וגו' על האדמה" כתיב, והכי נמי ביעוד שכר כיבוד אב ואם.

אבל אי אפשר, שהרי גם בשילוח הקן דקיל ואינה כי אם מצוה שבין אדם לשמים, מ"מ כתיב סתם "והארכת ימים" (דברים כז,ד) דמשמעו אפילו בחוץ לארץ, מכ"ש כיבוד אב ואם שהוא תמור ומצוה שכלית, והרי בפירוש תנן שלהי מסכת חולין (קמב,א) זה הק"ו: ומה מצוה שהיא כאיסור⁸⁷ אמרה תורה "למען ייטב לך וגו'", ק"ו למצוות חמורות שבתורה. ובפרשת שילוח הקן כיארנו עוד יותר על פי משנה בקידושין סוף פ"א (לט,ב)⁸⁸ שלמדנו שכר כל המצוות שבתורה משלוח הקן וכיבוד אב ואם, יע"ש, וא"כ יש להבין הא דכתיב כאן "על האדמה".

אלא בא המקרא בזה ללמדנו עיקר גדול, דכבר כתב הרמב"ן בפרשת תולדות⁸⁹ ובכמה מקומות⁹⁰ שהתורה ומצוותיה, אע"ג דמצוות שאין תלויות בארץ נוהגות אפילו בחוץ לארץ, מ"מ מיוחדות המה יותר בארץ ישראל, ועל כן נקראות "משפט אלהי הארץ" (מ"ב יז,כו). והדבר מובן שלפי זה גם יעודיה, אע"ג שישנם בחו"ל, מ"מ יותר משמשים ומגיעים בארץ ישראל.

אוצר החכמה

ענין הכתוב "למען יאריך ימך" ו"על האדמה" — יבטיח כי במצוה הזאת יהיו כל ימותינו ארוכים, כי ימלא ה' ימינו בעוה"ז, ויהיו ארוכים בעוה"ב שכולו ארוך, ותהיה ישיבתנו (לעתיד לבוא) לעד על האדמה הטובה שיתן לנו (רמז לדעת הראב"ע 'שלא יגלו ממנה').⁸⁷ רש"י: שאין בה חסרון כיס אלא דבר מועט. ⁸⁸ זה לשון המשנה: כל העושה מצוה אחת, מטיבין לו ומאריכין לו ימיו (משמע בהאי עלמא — רש"י), ונוחל את הארץ (חיי העולם הבא — רש"י). ⁸⁹ בראשית (כו,ה) ד"ה "וישמור משמרתו": ... ושמירתו אותה (כל התורה) היה בארץ בלבד. ⁹⁰ ויקרא (יח,כה) ד"ה ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה ותקיא הארץ ('כי עיקר כל המצוות ליושבים בארץ ה'). וכן בהשגותיו על ספר המצוות להרמב"ם — 'מצוות עשה שהרב שכח', מצוה ד'. ⁹¹ דהיינו מצוות שמעיות. ⁹² וכפי שכתב רבינו לעיל (יח,טז) ד"ה ואת תורתיו. ⁹³ המשך מהמהדורה החדשה: דאע"ג דקיי"ל כר"ע בתורת כהנים והובא ברמב"ם ובשו"ע (יו"ד סימן ר"מ) דכל שאינו חייב על אביו אינו חייב על אמו, מ"מ אינו אלא לענין חיוב מיתה על קללה והכאה, אבל מצות עשה דכיבוד ודאי אפילו אין לו חיוב בכבוד אביו חייב הוא בכבוד אמו. ⁹⁴ אלמלא לא ניתנה תורה, היינו למדים צניעות מחתול, גזל מנמלה, עריות מיונה, דרך ארץ מתרנגול. ⁹⁵ וממילא בחירתם החפשית.

אֲרָעָא דִּי אֱלֹהִי יְהִי לָךְ: לְמַעַן יֵאָרְכוּן יְמֵיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר-
יִגְלָא תְּקַטּוּל נַפְשָׁא לָא תְּגוּף לָא תְּגוּב לָא תִּסְהַד בְּסִכְרֵךְ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ: ׀ לָא תִרְצַח ׀
לָא תִנְאַף ׀ לָא תִגְנֹב ׀ לָא תִעֲנֶה

רש"י

(יב) לְמַעַן יֵאָרְכוּן יְמֵיךָ. אִם תִּכְזֹב יֵאָרְכוּן יְמֵיךָ, וְאִם לֹא יִקְרֹון, שְׂדֵרֵי תוֹרָה נוֹטְרִיקוֹן הֵם נִדְרָשִׁים, מִכֻּל הֵן לֹא וּמִכֻּל לֹא הֵן (מִכֻּלָּא פ"ח): (יג) לָא תִנְאַף. אֵין נִיאוּף אִלָּא זֵאֲשֵׁא אִישׁ, שְׁנֵאֲמַר מוֹת יוֹמָא הַנוּאֵף וְהַנוּאֵפֶת (וִיקְרָא כ, ו), וְאוֹמַר הָאִשָּׁה הַמִּנְאֵפֶת תַּחַת אִישָׁה תִקַּח אֵת זֵרִים (יִחוּקָל טו, לז): לָא תִגְנֹב. זְנוּנָא נַפְשׁוֹת הַכַּחוּז מִדְּבַר, לֹא תִגְנוּזוּ זְנוּנָא מִמּוֹן, אוֹ אִינוּ אִלָּא זֶה זְנוּנָא מִמּוֹן וְלֹהֲלֵן זְנוּנָא נַפְשׁוֹת, אֲמַרְתָּ, דְּבַר הַלְמַד מַעֲנִינוּ, מַה לֹּא תִרְצַח לֹא תִנְאַף מִדְּבַר שְׁחִיזִין עֲלֵיהֶם מִיתָם זֵית דִּין, אֵף לֹא תִגְנוּז דְּבַר שְׁחִיז עֲלֵיו מִיתָם זֵית דִּין (סְנֵהֲרִין פו):

העמק דבר

אנושי⁹⁶ שטבע זה הוא מתקבל ונאה יותר. המצוות, אינם אלא לקרב אל השכל גם רק אם לא היינו רואים בריה צנועה כן, אבל חלילה לחשוב שזה עיקר דעת מעולם לא היינו מבינים שיש צניעות, ועתה כשאנו רואים בריה צנועה ומידה זו מתקבלת על דעתנו, עלינו ללמוד ממנה. כך הוא חוקי התורה, באמת אין לשבח מצות עשה של כיבוד אב ואם שהוא מדת החסד יותר ממצות עשה של מחיית עמלק או איבוד עיר הנדחת, שהוא אכזריות, ושניהם אינם אלא חוקים וגזירות מנותן התורה יתברך, וכדאיתא בברכות (לג, ב)⁹⁷. אלא באשר אנו רואים מצות כיבוד אב ואם שהיא מתקבלת על שכל אנושי גם כן, עלינו ללמוד ממנה למקום אחר⁹⁸. ובזה הדרך המה כל טעמי

המצוות, אינם אלא לקרב אל השכל גם כן, אבל חלילה לחשוב שזה עיקר דעת מעולם לא היינו מבינים שיש צניעות, ועתה כשאנו רואים בריה צנועה ומידה זו מתקבלת על דעתנו, עלינו ללמוד ממנה. כך הוא חוקי התורה, באמת אין לשבח מצות עשה של כיבוד אב ואם שהוא מדת החסד יותר ממצות עשה של מחיית עמלק או איבוד עיר הנדחת, שהוא אכזריות, ושניהם אינם אלא חוקים וגזירות מנותן התורה יתברך, וכדאיתא בברכות (לג, ב)⁹⁷. אלא באשר אנו רואים מצות כיבוד אב ואם שהיא מתקבלת על שכל אנושי גם כן, עלינו ללמוד ממנה למקום אחר⁹⁸. ובזה הדרך המה כל טעמי

96. ע"י בחירתנו החפשית המדריכה אותנו ממה ללמוד. ועיין בזה בספר 'תורת הנצי"ב' עמ' קל"ד.
97. משנה: האומר 'על קן צפור יגיעו רחמיך'... משתקין אותו. גמרא: מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות. ועיי"ש בפירוש רש"י. 98. כלומר, ליישם את העקרון הזה של חסד או הכרת הטוב, למצבים דומים. 99. אלא טעם המצוה הוא התוצאה של המצוה כיצד היא משפיעה עלינו, אבל איננו סיבת המצוה מדוע הקב"ה ציוה אותה. ואמנם 'טעם הולך וטעם בא והמצוה לעולם עומדת', כי הטעם של המצוה הוא לפי הדור בו נותנים לה טעם. לא הרי טעמי המצוות של הנשר הגדול הרמב"ם מחכמי ספרד במאה השלש עשרה, כהרי טעמי המצוות של רש"י הירש מחכמי אשכנז במאה התשע עשרה. זוהי ניצחיותה של התורה, כאשר בכל דור ודור היא משפיעה על שומריה בדרך ההולמת את הדור ההוא. 100. ד"ה כאשר צוה ה' אלוהיך, וד"ה לְמַעַן יֵאָרְכוּן יְמֵיךָ. 101. נגד רעך. 102. ז"ל: וכל המעיד מפי אחרים הרי זה עד שקר, ועובר בל"ת שנאמר "לא תענה ברעך עד שקר". 103. "לא" תעיד. ע"י רעך ("תענה ברעך") — כי זו עדות שקר ("עד שקר").